

BİZANS TARİHÇİSİ MENANDROS'UN TÜRKLER (GÖK-TÜRKLER) HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

Ali AHMETBEYOĞLU*

Özet

VI. yüzyıl Bizans Tarihçisi Menandros'un kroniği 558-582 yıllarını kapsamaktadır. Eserine, bizzat tanıdığı ve hayranı olduğu Agathias (VI. yüzyıl)'ın eserinin sona erdiği 558 senesi hadiseleriyle başlamıştır. Menandros yıllardan ziyade tarihi, coğrafi malumata ehemmiyet vermiştir. Menandros'un kaynakları; sözlü anlatılar, hikâyeler, elçilik raporları ve konumundan dolayı rahat ulaşabildiği resmi vesikalardan oluşmuştur. Türk tarihi açısından oldukça kıymetli olan Bizans tarihçisi Menandros, Avarlar başta olmak üzere Türkler dediği Gök-Türkler ile Eftalitler, Kutrigurlar, Utigurların siyasi tarihlerinin ve kültürlerinin aydınlatılması için önemli ana kaynaklardır. Gök-Türklerin ilk defa Bizans'la münasebet kurması ve Persler ile aralarındaki gerginlik konularında verdiği bilgiler ile özellikle Gök-Türk ülkesine gelen Bizans elçilerinin Türklerle dair notlarının yer alması Menandros'un eserini vazgeçilmez kılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Persler, Bizans, Avarlar, Türk tarihi, Sogdlular.

Menandros Protector, (Μένανδρος ὁ Προτίκτωρ Menandros Protiktor) Bizans'ın yerli ailelerinden birinin çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelmiştir. VI. yüzyılda yaşayan, doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Menandros, yüksek tahsili olmayan babasının teşvikiyle kardeşi Herodotos'la

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; aliahmetbeyoglu@hotmail.com.

üniversiteye kaydolmuştur. Herodotos eğitimini yarım bırakmış, Menandros ise hukuk okuyarak avukat olmuştur. Hoşuna gitmeyen mesleğini ya kısa bir süre icra ettikten sonra bırakmış veya hiç yapmamıştır¹. Bu kararıyla kendini hayatın akışına bırakmış, kendi ifadesiyle sıradan bir kasabalı haline gelmiştir. Menandros'un hayatı, edebiyata, sanata, tarihe meraklı olan Maurikios'un (Μαυρικιος Mavrikios) Bizans tahtına çıkmasıyla (582-602) değişmiştir. Menandros, İmparator olduktan sonra edebiyatçıları, sanatçıları, âlimleri koruyan ve ilmi çalışmalarını teşvik eden Maurikios'un teşvikiyle kalan ömrünü tarih çalışmalarına hasretmiştir. İmparator Maurikios, tarihle ilgilenirken ve tarihçileri desteklerken, tarihin doğru yazılmasını, tarihten ders alınarak hatalara düşülmemesini hedeflemiştir. Menandros'un sonraki hayat hikâyesi hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Yalnız yüksek rütbeli asker olduğu, saray ve vilayetlerde vazife yaptığı tespit edilmiştir. İstanbul dışında bulunması Menandros'a, Bizans Devleti'nin başka devlet ve toplumlarla ilişkisini gözleme, barbar (Βαρβάρου Varvari) olarak adlandırılan halkları tanıma fırsatı vermiştir. Eserinde bu tecrübelerinden hayli istifade etmiştir².

Menandros'un döneminin olaylarını anlattığı Ἱστορία İstoria adlı kroniği 558-582 yıllarını ihtiva etmektedir. Zamanımıza Menandros'un kayıp eserinin nakillerden oluşan bir hülâsası ulaşmıştır. Menandros, Prokopios (Προκόπιος Prokopios VI. yüzyıl) gibi bizzat tanıdığı ve hayranı olduğu Agathias (Ἀγαθίας Agathias VI. yüzyıl)'ı model olarak almış ve eserini yazarken üslup olarak taklit etmiştir. Menandros, önsözünde de belirttiği gibi, kroniğine Agathias'ın eserinin sona erdiği yerden (558 yılı hadiseleri) başlamıştır. Onun için Menandros'un tarihi Agathias'ın devamıdır. Menandros yıllardan ziyade tarihi, coğrafi malumata ehemmiyet vermiştir. Menandros, meraklı olduğu belagat, şiir, tiyatro gibi edebiyat türlerinden ve klasik yazarlardan etkilenmiştir. İfade tekniği olarak bunlardan istifade etmekle birlikte, eserinde; anlaşılmayı zorlaştıracak kelime oyunlarından, sanatsal tasvirlerden, edebi cümlelerden

¹ R. C. Blockley, *The History of Menander The Guardsman: Introductory essay, Text, Translation and Historiographical notes*, Liverpool 1985, s. 3.

² Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica, I*, Berlin 1958, s. 422; Blockley, *a.g.e.*, s. 3-4.

BİZANS TARİHÇİSİ MENANDROS'UN TÜRKLER HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

kaçınmış, olayların esasını göz önünde tutmuştur. Menandros inanılması gereken, güvenilir bir eser kaleme almayı hedeflemiştir³.

Menandros'un kaynakları; sözlü anlatılar, hikâyeler, elçilik raporları ve konumundan dolayı rahat ulaşabildiği resmi vesikalardır. Nitekim eserinde tam metin veya hülasa olarak birçok belgeye yer vermiştir. Menandros'un daha önce yazılan kroniklerden yararlanıp yararlanmadığı tespit edilememiştir. Ancak muhtemelen, aynı dönemi ele alan VI. asır Bizans tarihçilerinden Theophanes Byzantios'un (Θεοφάνης Βυζάντιος Bizanslı Teofanis) eserinden faydalanmıştır (Theophanes Byzantios 566-581 yılları vakalarını yazmıştır). Menandros'un tarihi eseri dönemi için tek teferruatlı kaynaktır. Sonraki müverrihler verdiği bilgilerin güvenilirliğinden dolayı çoğunlukla Menandros'u kullanmışlardır⁴.

Türk tarihi açısından oldukça kıymetli olan Bizans tarihçisi Menandros, Avarlar (Ἀβαροι Avari) başta olmak üzere Türkler (Τούρκοι Turki) dediği Gök-Türkler ile Eftalitler (Ἐφθαλίται Eftalite) (Ak-Hunlar), Kutrigurlar (Κουτρίγουροι Kutriguri), Utigurların (Οὐτίγουροι Utiguri) siyasi tarihlerinin ve kültürlerinin aydınlatılması için önemli ana kaynaklardandır. Gök-Türklerin ilk defa Bizans'la münasebet kurması ve Sasanilerle aralarındaki gerginlik konularında verdiği bilgiler ile özellikle Gök-Türk ülkesine gelen Bizans elçilerinin Türklerle dair notlarının yer alması Menandros'un eserini vazgeçilmez kılmıştır⁵. Eser J. P. Migne tarafından *Patrologia Graeca* serisinin 113 kitabının 791-928'inci sayfaları arasında 1864 yılında Paris'de yayımlandı⁶. Menandros'un Grekçe yazdığı eseri C. De Boor ve U. Ph. Boissevain tarafından neşredilmiştir⁷. Ayrıca çalışmamızda da esas aldığımız, R. C. Blockley; Grekçe, İngilizce neşir ve tercümesini yayınlamıştır⁸.

³ Moravcsik, *a.g.e.*, s. 422-423; Blockley, *a.g.e.*, s. 6.

⁴ Moravcsik, *a.g.e.*, s. 422-423.

⁵ H. N. Orkun, *Türk Tarihinin Kaynakları*, Ankara 1938, s. 20-21; Moravcsik, *aynı eser*, s. 424.

⁶ J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, 113, Paris 1864, s. 791-928.

⁷ *Excerpta Legationibus* (Editör C. De Boor), Berolini 1903; *Excerpta de Sententiis* (Editör U. Ph. Boissevain), Berolini 1906.

⁸ R. C. Blockley, *The History of Menander The Guardsman: Introductory essay, Text, Translation and Historiographical notes*, Liverpool 1985.

Menandros'da Gök-Türkler hakkında anlatılanlar şunlardır (metinde tarafımızdan yapılan açıklama ve ilaveler parantez içerisinde italik olarak verilmiştir):

[J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, 113, s. 805] Justin'in saltanatının 4. yılının başında (*Burada kastedilen 565-578 yılları arası imparatorluk yapmış olan II. İustinos'dur ve söz konusu olan yıl miladi 568 senesidir*) Türklerden bir elçilik heyeti Bizans'a geldi. Türklerin gücü gittikçe arttığından dolayı, daha önce Eftalitlerin şimdi ise Türklerin hâkimiyeti altında olan Sogdlular (*Σογδαίται Sogdeta*), hükümdarlarından, Perslere bir elçilik heyeti gönderilmesini istediler, Sogdluların oraya seyahat ve Medlere (*Μήδοι Midi*) ham ipek satabilmesine müsaade edilmesi talebinde bulundular. İstemi kabul etti ve Sogdlu elçilik heyetini gönderdi, onların lideri ise Maniakh (*Μανιάχ Maniah*) idi. Pers Kralı'na ulaştıklarında, ham pamuklarını hiçbir itiraz olmaksızın satabilmeleri için izin istediler. İsteklerinden memnun olmayan Fars kralı, bu Fars topraklarına buradan serbest ulaşımı vermeye gönülsüz olduğundan; cevabını ertesi güne kadar geciktirdi ve ertelemeye devam etti. Bir dizi ertelemeden sonra, Sogdlular bir yanıt için ısrarcı davrandıkları için, Khosro (*Χοσρόης Hosrois*) hadiseyi istişare için bir konsey topladı. Kralın eşini alıkoyduğu Eftalitle (*Εφθαλιτης Eftalitis*) Katulph (*ἀτουλφος Katulphos*), kendi kavmini Türklerle aldattı (bu arada onları terk edip Medlere tabi oldu) Pers Kralı'na pamuğu geri çevirmemesini, bunun yerine adil bir miktar karşılığında satın almasını tavsiye etti ve bu pamuğu elçilerin gözleri önünde yakarak Türklerden pamuk kullanmak istemediğini; adaletsiz bir davranışla da olsa göstermiş olacağını ifade etti. Böylece pamuk yakıldı ve Sogdlular olup bitenden gayr-ı memnun bir şekilde anavatanlarına geri döndüler.

Sogdlular, İstemi (Sizabul)'ye (*Διζάβουλος Dizavulos/ Σιλζιβουλος Silzivulos*) hadiseyi anlatınca, kendisi bizzat Perslere bir elçi gönderdi çünkü kendi devleti ile Pers Devleti arasında dostane bir ilişki arzuluyordu. Bu ikinci Türk elçisi vardığında, Kral, yüksek yetkililer ve Katulph ile istişare yaptıktan sonra İskitlerin güvenilirmez tabiatlarından mütevellit, Türklerle dostane ilişki kurmanın temelli olarak Pers menfaatlerine aykırı olduğuna karar verdi. Müteakiben, bazı elçilerin zehirlenmesini emretti. Böylece buraya gelmeyi reddedeceklerdi. Türk elçilerinin kahir ekseriyeti, 3-4'ü hariç, yemeklerine

karıştırılan ölümcül zehirle katledildiler. Persler arasında Türk elçilerinin, kendi topraklarının devamlı serin ve karla kaplı olmasından dolayı; Pers topraklarının aman vermez sıcak ve kuraklığından ötürü öldüğü lafzı dolaştırıldı. Hadiseden kurtulan elçileri farklı bir açıklama şüphesi taşısa da; kendi memleketlerine döndüklerinde, Perslerle aynı izahatı dillendirdiler. İstemi, zeki ve kurnaz olduğundan, gerçeği ve ne yapıldığını yani elçilerin hıyanetle öldürüldüğünü anladı. Persler (Sasaniler) ile Türkler arasındaki düşmanlık işte bu sebepten kaynaklandı.

Sogdluların lideri olan Maniakh, İstemi'ye, Türkler için Romalılar ile dostluğu sürdürmenin ve onlara, başkalarından daha fazla kullandıklarından dolayı, bunu fırsat bilerek ham ipek satmanın daha iyi olduğu önerisinde bulundu. Maniakh (kendisinin), Romalılar ile Türkleri dost haline getirmek niyetiyle, Türk elçileriyle birlikte memnuniyetle yola çıkmaya hazır olduğunu da söyledi. İstemi bu teklifi uygun gördü ve onunla, iltifatlar ve değerli ham ipekten hediyelerle birkaç mektup iletecek olan başka birkaç kişiyi Roma İmparatoru'na elçi olarak gönderdi.

Maniakh mektuplarla beraber yola çıktı. Pek çok yollar kat ettikten ve birçok diyarları geçtikten ve bulutlara ulaşan muazzam dağlardan, düzlüklerden ve orman vadilerinden, bataklıklardan ve nehirlerden, birbirinden değişik bölgelerden geçti ve nihayet Kafkasları aştıktan sonra (Kafkaslardan geçerek) Bizans'a vardı. İmparator sarayında kendini takdim ettikten ve imparatorun huzuruna alındıktan sonra dostluğun gereği olan her şeyi yaptı, özel görevlendirilmiş kişilere mektuplar ve hediyeleri teslim etti ve yolculuğun büyük eziyetlerinin boşa gitmemesini rica etti.

İmparator tercümanların yardımıyla İskitçe (*Σκυθικόν Skitikon*) mektubu okuduktan sonra elçiliği lütfkâr bir biçimde kabul etti. Sonra elçilerden Türklerin yönetim şekli ve ülkeleri hakkında sordu. Bunlar, kendisine, dört prenslikten oluştuğunu ancak bütün kavim üzerindeki en yüce gücün sadece İstemi'ye ait olduğunu beyan ettiler. Ayrıca onlar, Türklerin Eftalitleri nasıl hükümlerlikleri altına aldıklarını ve vergiye bağladıklarını anlattılar. "Eftalitlerin bütün gücü" dedi İmparator, "Böylece yok mu edildi?", "Tamamen", diye cevap verdi elçiler. İmparator yeniden sordu: "Eftalitler şehirlerde mi, yoksa köylerde mi yaşarlar?" ve elçiler cevap verdiler: "Yüce

hükümdar, onlar şehirde yaşarlar". "O zaman belli ki" dedi İmparator, "siz kendinizi onların şehirlerinin efendileri haline getirdiniz", "kesinlikle öyle" dedi elçiler. İmparator tekrar: "o halde bizi, Türklere isyan eden Avarların sayısı hakkında ve daha birkaçının sizin gücünüzün altında olup olmadıkları hakkında aydınlatın". "Bize tâbi olan bazıları hâlâ var, yüce İmparator; bizden kaçanların sayısı 20.000 civarında olabilir". Bunun üzerine elçiler Türk tabiiyetinde bulunan halkları sıraladıktan sonra İmparator'a, gelecekte Romalılar ve Türkler arasında bir savunma ittifakının ve barışın kurulmasını önerdiler. Roma hâkimiyetine düşmanca bir tutum içinde olan herkese karşı, kendi (Türk) bölgelerinin neresinde görünürlerse de, savaşmaya hazır olduklarını da eklediler. Bunu telâffuz etmeleriyle, Maniakh ve onun etrafında olan herkes iki elini havaya kaldırdılar ve bütün bunların tamamen dürüst bir düşünceyle söylendiğine dair kutsal bir ant içtiler; hatta verilmiş sözün gerçek olmaması ve sözlerini tutmamaları durumu için kendilerine ve İstemi'ye, hatta onun bütün halkına lanetler yağdırdılar. Böylece Türkler Romalılar ile dostluk kurdu ve bizim devletimizle ilişkilerini bu şekilde tesis etmiş oldular.

[J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, 113, s. 884] Önceden Saka (*Σάκα Saka*) olarak adlandırılan Türkler Justin'e (*Ιουστίνος Iustinus*) bir barış elçiliği gönderdikten sonra, İmparator da Türklere bir elçilik göndermeye karar verdi. Nitekim Doğu eyaletlerinin yönetiminden sorumlu komutan Kilikyalı (*Κιλίκια Kilikia*) Zemarkhos'a (*Ζήμαρχος Zimarhos*) elçiliğe hazırlanmasını emretti. Zemarhus (*Zemerkos*) uzun yolculuk için her şeyi hazırladıktan sonra –bu yolculuk Justin'in (*Burada kastedilen 565-578 yılları arası imparatorluk yapmış olan II. Iustinus'dur ve söz konusu olan yıl miladi 568 senesidir*) hükümdarlığının dördüncü yılının sonuna doğru oldu– 15 yıllık Endiksiyon'un ikinci yılında (*Miladi 568*), Latinler'in Ağustos dedikleri ayın başlarında, bizzat Maniakh ve refakat edenlerle beraber Bizans'tan yola çıktı.

Zemerkos ve maiyeti epey bir yol kat ettikten sonra Sogdluların topraklarına geldiler. Atlarından indiklerinde, görevlendirilmiş benzeyen birkaç Türk onlara, sanırım ki, demir ocaklarının olduğunu ispatlamak amacıyla satın almaları için demir sundular. Çünkü denir ki, demir onlarda kolayca elde edilen bir madde değilmiş; böylece, içinden demir çıkan bir ülkeleri olduğunu ima etmek için sadece bir hileye başvurdukları ispatlanmış sayılır.

BİZANS TARİHÇİSİ MENANDROS'UN TÜRKLER HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

Kavimlerinden başka bazıları da kendilerini teşhir ettiler ki, bunların meş'ûm kovucuların (uğursuz, kötü ruhları kovanların) elebaşları oldukları söyleniyor, bunlar Zemerkos ve adamlarının yakınlarına kadar geldiler. Onların getirdikleri bütün yol eşyalarını alıp ortaya yığıdılar. Sonra buhur ağacının dallarıyla bir ateş yaktılar, İskit dilinde birkaç barbarca sözcük mırıldandılar, çanlar (ziller) ve davullarla yol eşyalarının üzerinde gürültü koparıırken, daha çığırdamakta olan yanan buhur ağacının dallarını etrafa taşıdılar, cinnet getirmişçesine el kol hareketleriyle kötü ruhları defeder gibi göründüler. Çünkü inandıklarına göre, kötü ruhlar böylece başka bir yere saptırılacaklardı. Artık, inandıkları gibi, kötülerini zapt ettikten sonra, bizzat Zemerkos'u ateşten geçirdiler, çünkü böylece kendilerini de arındırdıklarına inanıyorlardı.

Bunun üzerine bu vazife için atanmışlarla Kağan'ın (*Χαγάνος Haganos*) oturduğu bir yere, Grekçe "Altın Dağ" anlamına gelen Ak-Dağ (*Ἐκτάγ Ektag Ek-Tağ*) adındaki bir dağa gittiler. O zamanlar İstemi orada bulunuyordu, hem de sözde Altın dağın bir boğazında. Zemerkos ile adamları oraya ulaştıktan sonra derhal İstemi'nin huzuruna götürüldüler. Kendisi bir çadırda gerektiğinde bir at tarafından çekilen iki tekerlekli altın bir tahtta oturuyordu. Barbarı kendi âdetlerine göre selâmladıktan sonra hediyeleri sundular ve bunları bu işle görevlendirilmiş olanlar devraldılar.

Ondan sonra Zemerkos dedi ki: "Sana, bunca halkın yüce hükümdarı, bizim kudretli İmparatorumuz benim aracılığım ile bildiriyor ki, talihin sana gülsün ve başarı getirsin, sen ki Romalıların kaderinden sevinç duyan ve bizi üstelik konukseverce kabul edensin. Ve düşmanlarını her zaman tetikte tutabilip onlardan ganimet koparabilmek sana nasip olsun. Ayrıca kıskançlık bizden uzak olsun, çünkü o, dostluğun bağlarını koparmaya muktedirdir. Türk kavimleri ve onlara tâbi olan herkes bana iyi hizmetler versin; o zaman sizler de bize karşı aynı zihniyeti taşıyacaksınız". Zemerkos aşağı yukarı böyle konuştu ve İstemi de benzeri sözlerle karşılık verdi.

Sonra bir ziyafete gittiler ve bütün günü yiyip içerek aynı çadırda geçirdiler. Çadır, ustaca rengârenk dokunmuş ipek kumaşlarla döşenmişti. Onların içtikleri şarap bizimki gibi üzümden sıkılmış değildi; onların ülkesinde (bu bölgede) üzüm yetişmiyordu. Kadehlerini şıraya (tatlı şaraba) çok benzeyen

başka bir barbar şarabıyla doldurdular. Sonra kendilerinin iskân ettikleri yere (çadır) gittiler.

Ertesi gün aynı biçimde ipek kumaşlarla döşenmiş ve süslenmiş başka bir çadırda bir araya geldiler; orada değişik biçimlerde heykeller de duruyordu. İstemi som altından bir dinlenme tahtında oturuyordu. Çadırın ortasında altın vazo ve maşrapalar, ayrıca da altın güğümler (testiler) duruyordu. Yeniden bir içki ziyafeti verdikten ve içerken gereken her şeyi söyleyip dinledikten sonra gittiler.

Ertesi gün, içinde altın kaplama ahşap sütunların ve yine altından dövülmüş, dört altın tavus kuşunun taşıdığı bir yatağın bulunduğu bir başka çadırda bir araya geldiler. Mekânın ön kısmında uzun bir sırada, içlerinde tepsiler ve kaplar gibi büyük miktarda gümüş bulunan arabalar dizilmişti; ayrıca yine gümüşten hazırlanmış ve bizimkilerden hiç de aşağı kalmayan birçok hayvan heykeli vardı. Türklerin hükümdarında böyle bir zenginlik bulunmaktadır. Zemerkos ve maiyeti orada beklerken, İstemi, Zemerkos'un, yirmi uşak ve maiyetiyle, Perslere karşı yapacağı sefere refakat etmesine, bu arada diğer Romalıların Kholiatai (*Χολιάται Holiatae*) ülkesine geri dönmelerine ve Zemerkos'un dönüşünü beklemelerine karar verdi. Ayrılımlarında onları armağanlarla sevindirerek uğurladı; Zemerkos'u da Kherkhir (*Χερχίς Herhis*) (Kırgız) adındaki halka mensup bir esir cariyeye ile onurlandırdı. Artık Zemerkos Perslere karşı savaşmak için İstemi ile yola koyuldu.

Bu sefer esnasında Talas (*Τάλας Talas*) adındaki yere kamp kurduklarında Perslerin bir elçisi İstemi ile buluşmaya geldi. İstemi, Roma ve Pers elçilerini akşam yemeğine davet etti. Kendisinin yanına geldiklerinde, İstemi Romalıların elçilerine daha çok saygı gösterdi ve onları şeref mevkilerine oturttu. Üstelik sanki onlar tarafından haksızlığa uğratılmış ve kendisi onunla savaşmak üzere gelmiş gibi, Perslere karşı ağır şikâyetlerde bulundu. İstemi gittikçe hırçınlaştıkça ve suçlamaları arttıkça Pers elçisi onlarda ziyafetlerde geçerli olan suskunluk kuralını çiğneyerek İstemi'nin suçlamalarını cesurca geri çevirerek kızgın biçimde konuşmaya başladı, öyle ki, orada bulunanlar öfkesine son derece şaşırıldılar; çünkü o, bütün terbiyeyi bir yana atarak, çok ve şiddetli

BİZANS TARİHÇİSİ MENANDROS'UN TÜRKLER HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

sözler sarf etti. Böylece ayrıldılar ve İstemi Perslere karşı saldırı için hazırlıklarını yaptı.

Nitekim bunlardan sonra Zemerkos ve maiyetini yanına çağırarak Romalılar ile devam etmekte olan dostluğunu pekiştirdi ve adı daha önce geçen Maniakh'ın ölmüş olmasından dolayı, onların yanına bir başka elçiyi de vererek, vatanlarına dönmelerini sağladı. Maniakh'tan sonra elçi olanın (onun halefinin) adı Tagma (*Ταγμα Tagma*) ve unvanı da Tarkan (*Ταρχάν Tarhan*) idi. İşte bu kişi, İstemi tarafından Romalılara elçi olarak gönderildi ve onunla birlikte, henüz daha genç olup, babasının rütbesi verilerek Tagma'dan sonra Tarkan olmasına karar verilmiş ölmüş olan Maniakh'ın oğlu da gitti. Kanaatime göre oğlan babasının unvanını almıştır. Çünkü Maniakh İstemi'ye karşı çok dost canlısı ve sadık idi.

İstemi, Zemerkos ve maiyetini gönderdikten sonra, beklemeleri gerektiği söylenen yerde önceden beri hazır bulunan Romalılarla karşılaştılar. Onlar birleştiler ve evlerine doğru yola çıktılar. İlk şehir Kholiatai'yi geçtikten sonra istihkâmlar boyunca yol aldılar.

Türkler ile komşu olan halklar arasında Romalıların elçilerinin kendilerinin yanında bulduklarına ve Türk elçilik heyeti ile birlikte Bizans'a geri döneceklerine dair söylentiler yayıldığında, oradaki kabilelerin hükümdarı İstemi'ye, kendi kabilesinden de Roma Devleti'ni ziyaret etmeleri için birkaçının gönderilmesine izin verilmesi için yalvardı. İstemi buna rıza gösterdi; fakat başka kabile hükümdarları da kendisinden bunu rica ettiler, ancak o, Kholiatai Hükümdarı'ndan başka kimseye bunu yapmaya izin vermedi. Romalılar bunu da yanlarına aldıktan sonra Oekh Nehri'ni (*Ὠήχ Oekh*) geçtiler ve oldukça uzun bir yol kat ettikten sonra o pek büyük ve engin göle vardılar. Zemerkos burada üç gün kaldı ve İmparator'a, elçilerin Türklerden geri döndüklerini bildirmiş olduğu kısa mektubu götürmekle görevli olan George'i (*Γεώργιος Georgios*) gönderdi.

George artık on iki Türk ile suyu çok kıt ve tamamen kurak bir bölgeden geçen, ancak daha kısa olan Bizans yoluna koyuldu. Attila'ya (*Αττίλας Attila*) gidildiği gibi, Zemerkos gölün kumlu bölgesinde on iki gün boyunca yol aldı ve birkaç zor aşılabilen bölgeden geçtikten sonra, sadece Ikh (*Ιχ Ikh*) değil, Daikh

Nehri'ni (*Δαίχ Daikh*) de geçtikten sonra başka gölleri de geçtiler. Sonra yine, Kopphen Nehri'nin (*ωφήν Cophen*) çevresindeki bölgelerde geçişlerinde kendilerini esir almak üzere 4.000 Pers'in onlara pusu kurduklarını bildiren Ugurlara (*Ούγουροι Ougouroi*) (*Oguzların batıdaki kolu olan Ogurlar*) ulaştı. O zaman orada İstemi'nin Devleti'ni yöneten Ugurların Beyi, suyu kit topraklardan geçerken içecek bir şeyleri olsun diye, deriden kaplara su doldurtup Zemerkos'a ve maiyetine verdi. Onlar bir göle geldiler ve bu büyük su havzasını geçtikten sonra içlerine karışan Kopphen Nehri'nin boşaldığı bataklıklara ulaştılar. Bu yerden, Perslerin gerçekten pusuda bekleyip beklemediklerini saptayacak olan istihbaratçılar gönderdiler; onlar her yeri didik didik taradıktan sonra kimseyi görmediklerine dair haber getirdiler. Yine de büyük korkular içinde Alanların (*Άλανοι Alanoi*) ülkesine ulaştılar, çünkü Oromuskhilerin (*Όρομουσχών Oromouskhon*) kabilesinden daha da çok korkuyorlardı.

Alanların ülkesine ulaştıklarında ve oranın hükümdarı Sarosius'u (*Σαρώσιος Sarosius/Sarosios*) maiyetlerindeki Türkler ile birlikte ziyaret etmek istediklerinde, Sarosius Zemerkos'u ve maiyetini himmetkâr biçimde ağırladı, fakat Türklerin elçilerinin, silâhlarını bırakmadan kendisinin yanına sokulmayacaklarını açıkladı. İşte bu hususta aralarında üç gün süren bir münakaşa çıktı ve kavgalıları barıştıran Zemerkos oldu. Nihayet Türkler silâhlarını Sarosius'un istediği gibi bıraktılar ve artık onun huzuruna çıkmaya me'zûn oldular. Sarosius, Zemerkos'un adamlarını Miusimiaların (*Μιυσιμιανή Miusimiane*) bölgesinden geçmemeleri hususunda uyardı, çünkü Suania (*Σουανία Souania*) yakınlarında Persler pusuda bekliyorlarmış; Dareine yolu denilen yoldan eve dönmek daha iyi imiş. Zemerkos bunu öğrendiğinde, Persleri, sanki ipek önden gönderilmiş gibi, kendisinin de ertesi gün arkadan gelecekmiş gibi kandırmak için Miusimiaların ülkesinden ipek yüklü 10 hamal gönderdi. Hamallar yola koyuldular, Zemerkos ise, Perslerin bir saldırı planladıklarına dair kuşkulanan Miusimiaların bölgesini solda bırakarak Dareine (*Δαρεινής Dareine*) yolundan Apsilia'ya (*Άψιλίαν Apsilia*) gitti. Böylece Rogatorium'a (*Ρογατόριον Rogatorium*) ulaştı, sonra Karadeniz'e, bunun üzerine ufak bir gemi ile Phasis Nehri'ne (*Φάσις Phasis*), oradan da Trabzon'a. Sonra devlete ait bir posta atı ile Bizans'a ulaştı, İmparator'a gitti ve

BİZANS TARİHÇİSİ MENANDROS'UN TÜRKLER HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

her şeyi bildirdi. Böylece Zemerkos'un Türklere gidiş ve geliş yolculuğu sona erdi⁹.

İmparator Tiberios'un (*Τιβέριος Tiberius*) hükümdarlığının ikinci yılında, Hüsrev hakkında bildirilenin olmasından biraz daha önce, tekrar Romalılar tarafından Türklere, yönetimi İmparatorluk yaverlerinden Valentinus (Valentinos)'a (*Οὐαλεντίνος Valentinus*) emanet edilen bir elçilik heyeti gönderildi. Bu görev kendisine verildikten sonra, refakatçileri ve 106 Türk ile yola çıktı. Çünkü kavimleri tarafından kâh buraya, kâh oraya gönderildiklerinden, Bizans'ta uzun zamandır Türkler bulunuyordu. O zamanda, muhtelif kabileler tarafından çeşitli sebeplerden dolayı gönderilmiş olan Türkler, uzunca bir süredir Bizans'ta idiler. Bazı elçiler, Bizans'a elçilik vazifesiyle intikal ettikleri zaman, beraberinde onları da almışlardı ve bazıları Eutykhius (*Ἐυτύχιος Eutychius*) ile payitahta varmışlardı. Orda mukim diğerleri Valentinus ile evvelki hadiseyle ilgili varmış bulunuyorlardı (Kendisi Türklere iki defa elçi olarak gitmişti), diğerleri de Kilikyalı Paul ile Herodian birlikte gelmişlerdi. Bizans'a toplanan bütün elçilerden 106'sı İskit, Türk idiler ve Valentinus, başkentten hareket ederken onların hepsini yanına aldı.

Hızlı yelkencilerin yardımıyla Sinop ve doğu kara parçasının karşısında bulunan Kerson (*Χερώνος Cherson*) [Kırım'daki] ile Apatura (*Ἀπατούραç Apatura*) ve Phouloi (*Φούλοι Phouloi*) üzerinden...Taurice'nin (*Ταυρικῆç Taurikes*) güney yamaçları boyunca geçti. Valentinus ve adamları bataklık sularıyla kaplı düzlükleri ve pek çok başka ormanlık ve bataklık, ayrıca bol suyu olan bölgelerden ve Akkagas (*Ἀκκάγας Akkagas*) denilen yerden geçtikten sonra, bu ad, Utigurların (*Οὐτίγουροι Outigouroi*) (*Ogur boylarından Otuz-Ogurlar*) kabilesine hükmeden Anagai (*Ἀναγαι Anagai*) tarafından atandıktan sonra İskit ülkesinin o bölgeleri üzerinde hükmeden bir kadından gelmedir, kısacası, birçok karman çorman patikalarda zor aşılacak bölgelerden geçtikten sonra, nihayet Türksad'ın (*Τούρξανθος Turksanthos*) (*Turxantos*) savaş karargâhlarına ulaştılar; bu Türk hükümdarlarından biriydi. Çünkü Türklerin hükümdarı bütün o bölgeyi sekiz parçaya bölmüştü. Türklerin en kıdemli hükümdarının adı Arsilas'tır.

⁹ Blockley, *The History of Menander*, s. 111-127.

Artık Valentinus, diğer liderlerden ilk gelen Türkşad'ın yanına vardığında, ona Roma İmparatoru'nun tebriklerini ilettili. Çünkü oraya Tiberius'un artık İmparator tahtına çıkmasından sonra Türk kavminin reislerini selâmlamak için gelmişti; ayrıca da dostane ilişkiler, en az Romalılar ile Türkler arasındaki anlaşmalar kadar sıkı kalsın diye ki, bunları Zemerkos'un daha önce İstemi'ye gidişinde, İstemi (Silzibul) ve İmparator Justinos imzalamışlardı; çünkü o zaman İstemi, Romalıların dostu olarak, o düşmanca duygular beslese de, onun da hizmetinde olacağını açıklamıştı ve bu zedelenmeyecek ve bozulmayacaktı. Romalılar o devirde Persler ile savaşmakta olduklarından, Valentinus selâmlama konuşmasında, onun (Türkşad) da Perslere saldırması gerektiğini söyledi.

Bunun üzerine Türkşad derhal karşılık verdi: "Sizler şu on dil ve sadece bir tek dalavere bilen Romalılar değil misiniz?" – Bu sözler esnasında on parmağını ağzının içine soktu ve devam etti: "Şimdi nasıl on parmak ağzımın içindeyse, siz Romalılarda daha fazla dil kullanıyorsunuz: Biriyle beni, diğeriyle de benim tebaam olan Uarkhonitileri (*Οὐαρχωνῖται Ouarkhonitai*) (*Var ve Hun=Avarlar*) kandırıyorsunuz. Zaten her türlü konuşmalara ve sinsice çarelere başvurup bütün halkları kandırdıktan sonra onları bir de hakir görürken, onları horlayıp alaya alıyorsunuz, kendinize ise çıkar sağlamayı biliyorsunuz. Böylece siz elçiler de yalanlarla donanmış olarak bana geldiniz ve sizi gönderen de aynı ölçüde bir yalancıdır. Sizleri şimdi hiç vakit kaybetmeden ortadan kaldıracam; çünkü bir Türk erkeği için yalan söylemek tamamen alışılmamış ve yabancı bir şeydir. İmparatorunuz ise, benimle dostane ilişki sürdürürken, bizim tebaamız ve efendilerinden kaçmış olan Uarkhonitailer (*Avarlar*) ile ittifak kurduğunu iddia ettiği için, hak ettiği cezayı bulacaktır. Ancak bunlar Türk tebaası olarak, benim istediğim anda elbette tekrar bana döneceklerdir ve benim kamçıyı üzerlerinde savrulur gördüklerinde de yeryüzünün sonuna kadar kaçacaklardır; ancak, bize kafa tutarlarsa ki, muhtemeldir, o zaman kılıçlarla öldürülmeyecekler, fakat atlarının nalları altında ezilecekler ve karınca gibi yok edilecekler. Uarkhonitailer gelince, bundan emin olabilirsiniz.

Ama neden siz Romalılar benim elçilerimin Bizans'a Kafkaslar üzerinden geçmelerini sağladınız ve bana, seyahat edebilecekleri başka bir yolun olmadığını söylediniz? Bunu sadece, arazinin güçlüklerinden dolayı Roma

İmparatorluğu'na saldırmaya yanaşmayayım diye yaptınız. Fakat ben, Dnyeper'in (*ορυσθένης Borysthenēs*) ama Tuna'nın (*Ιστρος Istros*) da, Meriç'in (*Εβρος Hebros*) de nereden aktıklarını ve bizim kölelerimiz olan Uarkhonitailer nereden doğru Roma bölgelerine geçtiklerini gayet iyi biliyorum. Ben sizin gücünüzü çok iyi tanıyorum, çünkü güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar bütün yeryüzü bana tâbidir. Siz sefiller, Alan halklarını ve Unigurların (*Οὐνιγούροι Ουνιγούροι*) (*On-Ogurlar*) kavimlerini aldattınız; bunlar bütün cesaretleriyle ve kendi güçlerine güvenerek, zapt edilemez Türk halkının karşısına dikildiler, fakat ümitlerinin hiç biri gerçekleşmedi. Bundan dolayı bize itaat ediyorlar ve bir kölenin rolüne boyun eğiyorlar”.

Türkşad kendisini aşağı yukarı böyle övüyordu; çünkü o, büyük lâflar etmeyi seven ve boş şöhret peşinde koşan bir adamdı. Fakat Valentinus bunu duyduğunda, karşılık verdi: “Türklerin hükümdarı, eğer senin elinden ölmek –ki bundan dolayı bütün insanların nezdinde kötü bir adın çıkardı– fazlasıyla kötü ve lanetlenecek, herhangi bir başka ölümden de daha mahvedici bir şey olmasaydı ve daha önce böylesine melun bir harekette bulunmaya hiçbir zaman cüret etmemiş olan sen, elçileri öldürüp böylece duyulması bile korkunç, yapılması ise daha da feci ve iğrenç gözükecek olan bir harekette bulunacaksan, o zaman bugün burada senin kılıcınla ölmek isterim, çünkü duydum ki, sadece benim İmparatorum yalanlardan hoşlanmakla kalmıyormuş, onun bizzat elçilik heyeti de yalan söylüyormuş. Bundan dolayı sana yalvarıyoruz, bize daha yardımcı biçimde eğil, öfkeni dizginle, hiddetli yapını insanîyetlikle yumuşat ve elçilerin dokunulmazlığı kuralına itaat et. Çünkü bizler barışın hizmetkârları ve kutsal inanın savunucularıyız. Ayrıca, babadan kalan ülkeyi ve kaderi miras olarak almış olan ve baba dostlarını izlemiş olan sen de, sanki bunların da bir baba malıymış gibi davranmak zorundasın; çünkü senin baban İstemi gönüllü olarak devletimize dostluk teklif ettiğinde, Perslerden çok Romalıların dostu olmayı arzu ediyordu. Böylece karşılıklı ilişkimiz sizin için şimdiye kadar zedelenmemiş ve sarsılmaz olarak kalmıştı ve biz de aynı dostane tavrı sürdürüyoruz. Ancak, ben gayet iyi biliyorum ki, sizin konumunuz sadece bu suretle daim olacaktır; çünkü yakın olana dürüstçe sergilenen ve hiçbir zaman adaletin yolundan sapmayan bir zihniyet, önemsiz bir fikir ayrılığı yüzünden nankörlüğe dönüşmeyecektir”.

Valentinos böyle konuştuktan sonra Türkşad dedi ki: "Siz Romalılar artık bir kere geldiğinizde ve beni derin matemde bulduğunuza göre (çünkü babam İstemi daha yeni öldü), bizde ölümlere karşı yapılması âdet olan şeyler vardır. Biz yas tutarken kılıçlarımızla yüzümüzü yaralarız. Sizde yaralayıp mateme iştirak ediniz". Valentinos ve adamları derhal yanaklarını kendi mızraklarıyla yardılar. Daha sonra, matem günlerinden bir tanesinde; Türkşad babası ayrılmış için dört tane Hunlu tutsağı getirdi ve bu zavallı insanları babasının atlarının arasına yerleştirdi ve barbar diliyle oraya gitmelerini ve babasına; İstemi'nin ona karşı ne kadar iyi olduğunu söylemelerini emretti...

Türkşad babasının gömülme merasimini tamamlamışken, Türkşad Valentinos'la birçok kere görüştü ve daha sonra dâhili Türk liderlere gönderdi, özellikle de Ektel Dağı'nda ikamet eden Tardu (*Τάρδος Tardou*) isimli kardeşine gönderdi (*Ektel Altın manasına gelir*).

Valentinos Ektel Dağı'na yola çıkarken, Türkşad Boğazı işgal edeceğine dair ant içti. Bu sebepten... Bokhan'ı (*ὠχανον Bokhanos*) derhal büyük bir orduyla Boğazı işgal üzere gönderdi. Anagai zaten bölgede her zaman Türklerle birlikte mukim idi.

Boğaz şehri alındığı zaman, Romalı sefirler Türklere yakındı. Bu halden, Türklerin Romalılarla harp üzere kışkırtıldığı açık bir şekilde anlaşılırdı. Bu yüzden, aralarında Valentinos'un da bulunduğu gönderilmiş olanlar, Türkşad tarafından esir alındı, aşağılandı ve alay edildi. Kötü davranılan bu tutsaklar daha sonra başka bir yere gönderildi¹⁰.

¹⁰ Blockley, *The History of Menander*, s. 171-179.

BİZANS TARİHÇİSİ MENANDROS'UN TÜRKLER HAKKINDA VERDİĞİ BİLGİLER

Abstract

BYZANTINE HISTORIAN MENANDROS' ACCOUNT ON THE TURKS (GOK-TURKS)

The VI. century Byzantine historian Menandros' chronicle covers the years 558-582. He began his work with the incidents of year 558, where Agathias (VI. century) left off. He knew Agathias and was a strong admirer of him. Menandros paid more attention to historical and geographical information rather than dates. The sources that Menandros used were based on oral tradition, stories, envoy reports and official documents to which he could access thanks to his position. Menandros, who is very crucial for the Turkish History, is one of the main sources for the understanding political history and culture of Eftalits, Kutrigurs, Utigurs and Gok-Turks and mainly Avars. The fact that his chronicle includes the first contacts between the Gok-Turks and Byzantium, the details of tension Gok-Turks had with Persians, and accounts of the Byzantine envoys visiting Turkiclands, makes Menandros' work indispensable.

Keywords: Turks, Persians, Byzantium, Avars, Turkish History, Sogdians.

